

СУМСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

**СВІТОГЛЯД –
ФІЛОСОФІЯ –
РЕЛІГІЯ**

Збірник наукових праць

Заснований у 2011 р.

Випуск 12

За заг. редакцією д-ра філос. наук, проф. І. П. Мозгового

СУМИ
СУМСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
2017

УДК [140.8:21/29](082)

ББК 87:86-4я43

С24

Засновник: Сумський державний університет.

Реєстраційне свідоцтво КВ № 22560–12460ПР від 01.03.2017 (код за ЄДРПОУ 05408289).

Затверджено наказом МОН України від 21.11.2013 № 1609 як фахове видання.

Рекомендовано до друку вченою радою Сумського державного університету, протокол № 4 від 14 грудня 2017.

Редакційна колегія:

- І. П. Мозговий** – д-р філос. наук, проф. (головний редактор) (Україна);
А. О. Васюріна – канд. філос. наук, доц. (відповідальний секретар) (Україна);
З. Н. Ісмагамбетова – д-р філос. наук, проф. (Казахстан);
Р. Колодзей – д-р мистецтвознавства, проф. (Польща);
С. Констанчак – д-р хабілітат, проф. (Польща);
Т. Г. Румянцева – д-р філос. наук, проф. (Білорусь);
О. П. Бойко – д-р філос. наук, проф. (Україна);
А. М. Колодний – д-р філос. наук, проф. (Україна);
Є. О. Лебідь – д-р філос. наук, доц. (Україна);
О. Н. Саган – д-р філос. наук, проф. (Україна);
Л. В. Теліженко – д-р філос. наук, доц. (Україна);
Л. О. Филипович – д-р філос. наук, проф. (Україна);
В. О. Цикін – д-р філос. наук, проф. (Україна);
О. Ю. Щербина-Яковлева – д-р філос. наук, проф. (Україна);
П. Л. Яроцький – д-р філос. наук, проф. (Україна);
С. І. Побожій – канд. мистецтвознавства, доц. (Україна).

До збірника увійшли праці науковців, присвячені актуальним проблемам у галузі філософії, релігієзнавства, культурології та питанням, пов'язаним із процесом формування цілісного світогляду сучасної людини.

Розрахований на науковців, викладачів філософських дисциплін, аспірантів, студентів, які цікавляться проблемами розвитку гуманітарного знання.

УДК [140.8:21/29](082)

ББК 87:86-4я43

Адреса редакції: Сумський державний університет, 40000, м. Суми, вул. Римського-Корсакова, 2,
тел.: (0542) 33–00–24, e-mail: philosophy@ifsk.sumdu.edu.ua; mozg_akadem@ukr.net

РОЗДІЛ 3

КУЛЬТУРОЛОГІЯ

УДК 316.362.1-058.862:331.556-055.52

Алла ВАСЮРІНА, Надія ЧЕГРЕНЕЦЬ
СВІТОГЛЯДНІ АСПЕКТИ ПРОБЛЕМИ СОЦІАЛЬНОГО
СИРІТСТВА

В статті розглядається проблема соціального сирітства, яка пов'язана з трудовою міграцією українців. Питання соціального сирітства має не тільки соціальне вираження, але й світоглядний зміст, оскільки прямо пов'язане з діяльнісним аспектом суспільного буття. Аналізуються негативні наслідки тривалого розриву сімейних зв'язків, особливості соціалізації соціальних сиріт, формування їх світогляду і системи цінностей.

***Ключові слова:** соціальне сирітство, трудова міграція, особистість, світогляд, соціально-правовий захист дітей.*

Постановка проблеми. Проблема соціального сирітства є актуальною для сучасної України. Специфічні соціально-економічні реалії, а саме, чисельна трудова міграція українців за кордон, збільшує групу соціального сирітства. Діти залишаються на довгий час без батьків, часто під опікою інших родичів, що негативно впливає на становлення особистості, формування системи цінностей. Все засвідчує, що зазначена проблема має не тільки соціальне вираження, але й світоглядний зміст, оскільки прямо пов'язана з діяльнісним аспектом суспільного буття. Адже, якщо говорити лише про її соціальний зміст, це означає констатувати факт пізнання, розуміння змісту даної проблеми. Завдання ж полягає в тому, щоб знайти засоби її вирішення і зрештою, вжити конкретних дій для її розв'язання. Отже, пізнаючи цю гостру соціальну проблему, українське суспільство має бути налаштоване на подальшу мету – розв'язання гострих суперечностей у цій сфері й поліпшення соціальних відносин задля їх гармонізації. Проблема соціального сирітства можна вирішити тоді, коли вона посяде важливе місце в нашій свідомості, спонукатиме владу і громадськість до вжиття дієвих кроків по її вирішенню.

На жаль, сьогодні в Україні ще відсутнє повноцінне уявлення про саму суть проблеми соціального сирітства, про фактори, які спричинюють її, субкультуру соціальних сиріт, уявлення про можливі наслідки даного явища та шляхи їх недопущення. Тому це призводить до появи в суспільстві хибних уявлень про соціальне сирітство, до виникнення байдужості до таких дітей.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Про актуальність теми свідчить великий інтерес науковців до даної проблеми. Традиційно серед причин виникнення соціального сирітства виділяють: відсутність відповідного для

сім'ї житла; досить низький матеріальний рівень життя сімей, який змушує батьків до трудової зайнятості, що потребує частої та тривалої їх відсутності; ненормальний спосіб життя батьків чи хоча б одного з них; примус дітей жебракувати тощо. Зв'язок трудової міграції з соціальним сирітством як предмет наукового дослідження формується лише сьогодні.

До окремих аспектів соціального сирітства зверталися науковці різних галузей знання. В працях з філософії, психології, педагогіки, правознавства відображені різні моменти соціального сирітства. Зокрема, можна виділити психологічні і соціологічні дослідження, які проводили І. А. Алексєєва, Б. Г. Херсонський, А. Й. Капська, В. Хлюпін; М. Лукашевич, О. Коваленко, Л. Кривачук, О. Терновець. Соціальне сирітство як соціокультурний феномен зачіпалося в працях О. Коваленко. Окремі питання захисту дітей стали предметом вивчення О. Карпенко, Л. Артюшкіної, Л. Волинець, Г. Бєвз, В. Малиновського. До питань поведінки соціальних сиріт апелювали О. Малиновська, Л. Ковальчук, Е. Лібанова.

Метою роботи є з'ясування особливостей соціального сирітства в Україні, причин його виникнення, розвитку, наслідків і подолання. Це передбачає розв'язання ряду завдань: аналіз наукової літератури, яка висвітлює проблеми соціального сирітства, дослідження соціального сирітства як соціально-правової проблеми з погляду світоглядного, правового аспектів.

Виклад основного матеріалу. Слово “сирота” має праслов'янські корені. Цей термін почав вживатись ще за часів Київської Русі, про що свідчать писемні джерела. Наприклад, літописи засвідчують соціальні заходи, які вчинялися княгинею Ольгою і князем Володимиром Великим щодо допомоги знедоленим дітям; надалі до цієї проблеми долучалася й церква. Володимир Мономах у своєму “Повчанні” писав: “А найголовніше – убогих не забувайте, а скільки можете по змозі годуйте і подайте [милостиню] сироті” [10]. Термін “сирота” вживали разом із терміном “смерди” при визначенні категорій сільського населення на Русі, які перебували в залежності від феодала [20]. Сьогодні ж таке значення та вживання є вже дуже застарілим.

Існують різні підходи науковців щодо визначення даного терміну. Звернемося до словникової бази, зокрема до “Великого тлумачного словника сучасної української мови”, в якому можна побачити трактування слова “сирота” як людини, “яка залишилася без рідних та близьких; самотна й одинока людина” [1]. В юридичній літературі разом із поняттям “сироти” застосовується й термін “діти, позбавлені батьківського піклування”, що ми бачимо у Законі України “Про охорону дитинства” [4]. У досить важливому для даного питання Законі України “Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування”, дається юридичне визначення терміну “дитина-сирота”. Дитина-сирота – це дитина, в якій померли чи загинули батьки, а також діти, позбавлені батьківського піклування: “діти, які залишилися без піклування батьків у зв'язку з позбавленням їх батьківських прав, відібранням у батьків без позбавлення батьківських прав, визнанням батьків безвісно

відсутніми або недієздатними, оголошенням їх померлими, відбуванням покарання в місцях позбавлення волі та перебуванням їх під вартою на час слідства, розшуком їх органами внутрішніх справ, пов'язаним з ухиленням від сплати аліментів та відсутністю відомостей про їх місцезнаходження, тривалою хворобою батьків, яка перешкоджає їм здійснювати їх батьківські обов'язки, а також діти, розлучені із сім'єю, підкинуті діти, батьки яких невідомі, діти, від яких відмовилися батьки, та безпритульні діти” [11].

Поняття “соціальна сирота” вперше з'являється у наукових текстах українських дослідників у кінці ХХ століття. Так в рамках проекту ЮНІСЕФ “Трансформація державної системи інститутів піклування про дитину в Україні” (1998) дослідники І. Іванова, Н. Комарова, Л. Волинець визначають соціальних сиріт як особливу соціально-демографічну групу дітей, які внаслідок соціальних, економічних і морально-психологічних причин лишилися сиротами при живих батьках. Серед науковців поширена думка, що соціальні сироти – це неповнолітні особи, обоє або один із батьків яких тимчасово виїхали займатися оплачуваною діяльністю до іноземної країни та залишили їх під наглядом родичів, друзів, сусідів. Фактично такі діти не отримують належної уваги дорослих, а тому часто потрапляють під вплив певних негативних факторів і стикаються з величезною кількістю проблем [19].

Варто також провести межу між такими групами сирітства, як “соціальне сирітство”, “міграційне сирітство”, “діти, позбавлені батьківського піклування”, “безпритульність”. В Законі України “Про охорону дитинства” вказується, що діти трудових мігрантів – це діти, чиї батьки перебувають за кордоном понад три місяці, а діти виховуються в родичів чи знайомих [4].

Терміном “безпритульні” визначають дітей, які покинуті батьками, самі залишили сім'ю або дитячі заклади, де вони виховувалися, і не мають певного місця проживання. Бездоглядні ж діти, на відміну від безпритульних, живуть із батьками, але позбавлені їх любові, уваги, піклування, контролю.

Соціальне сирітство є однією з найгостріших, масових і соціально-небезпечних в Україні проблем. З кожним роком кількість дітей, які залишилися без піклування батьків, збільшується. Сьогодні Україна переживає соціальну кризу сирітства. Це зазначають і вітчизняні науковці, які почали вивчати дану проблему, і освітяни, і громадськість. Науковці звертають увагу на те, що соціальне сирітство пов'язане з комплексом проблем при здійсненні соціально-економічної політики держави, тому що зміни в системі суспільних відносин негативно впливають на інститут сім'ї, деформуючи його і опосередковано спотворюючи всю систему соціалізації, виховання і розвитку дітей та підлітків. Так, О. М. Терновець у своїй праці “Соціальне сирітство як предмет дослідження” зазначає, що соціальне сирітство – це явище, пов'язане з особливим соціокультурним положенням неповнолітнього, яке можна назвати екстремальним. Діти-сироти – це найчастіше “ізгої” сім'ї, школи, це жертви відторгнення їх суспільством. Знаходячись у безпритульному середовищі, вони представлені самі собі, виживають за кошти, які здобули переважно незаконним шляхом. Діти, які позбавлені батьківського

підклування, виробляють свою філософію життя, свою культуру, свої правила, тим самим протистоячи загальноприйнятним нормам [19].

Проблема соціального сирітства в Україні пов'язана з трудовою міграцією. Про це свідчать і соціологічні дослідження. Так, у 2012 в чотирьох областях (Львівській, Луганській, Вінницькій і Херсонській) та в місті Києві було опитано більш ніж сто дітей трудових мігрантів, їх найближчого оточення. У результаті науковці виявили, що діти трудових мігрантів мають певні соціальні й психологічні проблеми і зростаючу уразливість до поведінки, що суперечить нормам суспільства. Дослідження показало явну неготовність соціальних працівників займатися такими дітьми. В результаті були розроблені рекомендації для вчителів, психологів, соціальних працівників [14].

Для будь-кого важливою екзистенцією буття є потреба у надійній людині, справжньому товариші, надійному, який зрозуміє, підтримає. Українські паремії с концептом “дружба” свідчать про значущість друга в житті [15]. Для дитини таким другом є родина, сім'я і перш за все мама і тато. Але коли вони на заробітках, коли не можуть вчасно схвалити, порадити, захистити, то руйнується природне підґрунтя товаришування, людина зневірюється і відчай, розпач, безнадія розпалюють юну душу.

Цікавими виявилися результати проекту “Назустріч новій хвилі”, в рамках якого у 2008 році був проведений Міжнародний конкурс української творчої молоді “Діти емігрантів про себе”, завдяки якому діти емігрантів отримали можливість яскраво і зворушливо розповісти про свої найпотаємніші переживання і драматичні наслідки сучасного заробітчанства [3].

Діти, батьки яких через соціальні, економічні та інші причини не виконують батьківських функцій, стають фактично соціальними сиротами. Соціальне сирітство – це феномен, що характеризується ситуацією, коли юридично батьки наче і є, а фактично – їх немає. Це діти, про яких забули в державі, діти, які не отримують допомоги, хоча потребують її понад усе. Соціальне сирітство – це найкоротший шлях до нещастя, перш за все вулиці, алкоголю, наркотиків і в'язниці. Це соціальна міна сповільненої дії. Це ганьба як батькам, так і державі [16].

В юриспруденції проблема сирітства розглядається в контексті причин виникнення цього явища та його профілактики. Як зазначає Л. Кривачук, соціально-правовий захист слід насамперед здійснювати щодо дітей-сиріт, бездоглядних та безпритульних дітей, дітей інвалідів, дітей, які працюють, дітей, які виховуються в неблагополучних сім'ях. І як додаткову категорію виділяє дітей, позбавлених батьківського піклування та дітей трудових мігрантів, що є дуже слушним. Цікавою є його позиція щодо виокремлення раннього соціального сирітства, до якого відносяться діти від народження до трьох років, які позбавлені батьківського піклування в силу певних причин. Л. Кривачук вказує на те, що соціально-правовий захист дітей в Україні ще не відповідає міжнародним нормам та потребам сьогодення. Зокрема існує низка неузгодженостей із міжнародними нормами щодо усиновлення, реєстрації дитини відразу після народження. Невирішеним в Україні є й питання

тимчасового влаштування дітей віком до трьох років, які залишилися без піклування батьків, на період підготовки документів для надання їм статусу дитини-сироти чи дитини, позбавленої батьківського піклування [6, с. 174].

Сьогодні Україна, як про це не перестають твердити державні мужі, ніби то безповоротно прямує в Європу. До цього у нас є бажання, потреба й необхідність. Для цього “Україна сама має вагомні здобутки в культурній сфері, досвід розвитку демократичних інститутів ще з часів Русі й козацтва. Отже, її входження в єдину Європу сприятиме зміцненню християнської цивілізації” [8, с. 111]. Але для входження в Європу потрібні інші, високі стандарти й реальні реформи, а не сумні псевдопоказники.

Так, останній час набуває популярності термін “євросирітство” (М. Демченко, Т. Єрескова). До цієї групи відносять дітей трудових мігрантів, батьки яких виїжджають за кордон. Такі діти статусу сироти не набувають, хоча вони виховуються в неповній сім’ї, або навіть без обох батьків [14].

З цим погоджується і Л. Ф. Кривачук. Але він пропонує ввести маленьку поправку: до таких дітей застосовувати термін не “євросирітство”, а термін “міграційне сирітство”, тому що міграція не обмежується тільки Європою. І саме такий термін слід ввести в законодавство з одночасним встановленням кола осіб, які за відсутності батьків будуть опікуватись дітьми і нести за них відповідальність.

Досить слушним є твердження Ю. П. Харченко у праці “Аспекти управління в сфері соціально-правового захисту дітей, позбавлених батьківського піклування”. Вона зазначає, що судячи з аналізу процесів управління у сфері соціально-правового захисту дітей, позбавлених батьківського піклування в Україні, необхідне більш ґрунтовне дослідження щодо реалізації прав дитини на розвиток у сім’ї, в територіальній громаді; створення умов для розвитку дітей; запобігання поширення сирітства й безпосередня його ліквідація; посилення відповідальності органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування щодо соціального захисту дітей. На ці аспекти суспільству слід звернути особливу увагу [21].

Щодо психологічного аспекту слід сказати, що він розглядає соціальних сиріт як представників категорії “групи ризику”. У загальній психології до цієї категорії відносять дітей, які мають труднощі в навчанні, психічному розвитку, соціальній адаптації, взаєминах з дорослими тощо. До цієї групи ризику потрапляють діти-сироти і безпритульні діти. Особливість дітей “групи ризику” – це те, що вони піддаються впливу негативних, небажаних факторів, унаслідок чого такі діти потребують особливої уваги професіоналів (вчителів, психологів, соціальних працівників, юристів). Не менш важливими є дослідження проблем профілактики і подолання різних відхилень в інтелектуальному, психічному розвитку та поведінці соціальних сиріт.

На сучасному етапі є велика необхідність у створення спеціальних соціокультурних і психологічних умов для розвитку, життєдіяльності соціальних сиріт. І. Прибуткова у своїй праці “Трудові мігранти в соціальній ієрархії”

зазначає, що діти трудових мігрантів є досить самостійні, проте вони не схильні до лідерства та не люблять брати на себе відповідальність за інших. Потребують особливих педагогічних і психологічних підходів, у деяких випадках є емоційно вразливими. Про їх здоров'я піклуються родичі, з якими діти проживають. Частіше за все, трудовими мігрантами є жінки. А це означає, що матері належним чином не контролюють стан дитини. У свою чергу така ситуація може створювати певну загрозу здоров'ю дітей, особливо це стосується дівчат [9].

Варто зазначити, що соціальні сироти дуже часто не мають змогу повноцінно спілкуватися з батьками. І як наслідок, найбільше на становлення їхньої особистості впливає Інтернет. При цьому дітей не можуть відволікти (через відсутність можливостей впливу) ні друзі, ні художня чи наукова література. Їх світ стає віртуальним. Такі діти ведуть пасивне життя: у вільний час надають перевагу комп'ютерним іграм, перегляду телевізора тощо. Як зазначає В. Хлюпін, “у “дітей-євросиріт” виникають проблеми в емоційно-мотиваційній сфері на етапі первинної соціалізації, які позначаються на спілкуванні, навчанні та майбутній трудовій діяльності. Знижується шкільна успішність, вулична компанія заміняє батьківський авторитет. Така дитина випадає з-під впливу сім'ї. У неї формується низька самооцінка, з'являється почуття емоційної незахищеності та непотрібності” [22]. З такими дітьми повинна проводитися соціально-педагогічна робота, яка б забезпечувала гідні умови життя та розвитку, виховання, а найголовніше – надавала б якісну соціально-педагогічну та психологічну допомогу, захищала б їх права.

Науковці стверджують, що в сім'ях, де є соціальні сироти, діти мають занадто малий прояв позитивних почуттів, бо їм не вистачає ласки, батьківського тепла та любові, повноцінного виховання. Вони не відчують ніжності, лагідності, любові матері чи батька, не відчують себе цінними і потрібними для дорослих. Унаслідок нестабільності в країні батькам доводиться більше турбуватися про матеріальне становище своєї родини, що тягне за собою зменшення уваги до власних дітей, для яких підтримка та увага батьків є дуже необхідною [18].

Враховуючи думки науковців і юридичні тлумачення поняття соціального сирітства, пропонується наступне визначення: “Соціальні сироти – це діти, чиї батьки з певних економічних, соціокультурних, політичних та інших причин не виконують батьківських функцій”. Це діти, в яких батьки юридично є, однак в реальності замість них виступають “сторонні” люди. Дитина повинна відчувати родинний зв'язок з батьками. А якщо такий зв'язок відсутній, то нормальний розвиток дитини вже буде суттєво порушений, оскільки вона не почуватиме себе у належній безпеці. Проте, щоб його налагодити, треба діяти узгоджено.

Слід відзначити той факт, що сьогодні соціальним сиротам офіційно надається статус “діти, позбавлені батьківського піклування”. Але ним охоплені не всі категорії дітей. Не надається такий статус дітям, чиї батьки знаходяться на заробітках. Тому це питання необхідно законодавчо вдоско-

налювати, вирішувати на державному рівні. Можна запропонувати надання таким дітям окремого статусу “діти трудових мігрантів”.

Проблема соціального сирітства, яка останній час все більше загострюється, мала б привернути більше уваги засобів масової інформації. Раніше в ЗМІ активно обговорювалась ініціатива служб в справах дітей щодо позбавлення батьківських прав тих батьків, які залишили без нагляду своїх дітей, виїхавши працювати за кордон. Таким дітям потрібна особлива увага. Аналіз нинішнього інформаційного простору показує, що тема соціального сирітства перестала бути цікавою для українських ЗМІ. Проблеми сирітства, опікунства, усиновлення не часто потрапляють на сторінки друкованих і електронних видань. Залишається непоміченою проблема становлення світогляду особистості, формування системи цінностей молодого покоління.

ЗМІ мають вагомий вплив на громадську думку. Тому інформаційний ресурс варто було б залучати до вирішення даної проблеми. Часто говорять про соціальну відповідальність бізнесу, необхідно акцентувати увагу на соціальну відповідальність інформаційного бізнесу, який реально міг би допомогти у розв’язанні питань соціального сирітства. Зрозуміло, засоби масової інформації шукають скандальні, шокуючі, жахливі події, які привертають увагу миттєво. Шахрайство, насильство, вбивство – такими або подібними картинами миттєво наповнюється інформаційний простір. Проте осторонь залишається просвітництво, обговорення важливих питань моралі, культури, мистецтва. Постійна робота в цьому напрямку могла б поступово змінювати соціальний світ, зростало б розуміння батьківської відповідальності, стало б іншим відношення до соціальних сиріт.

Варто зазначити і роль церкви у вирішенні даної проблеми. Було б добре якби її представники активніше долучилися до роботи з громадою.

Кожна особистість унікальна. Адже світогляд, який спонукає особистість до певних дій, визначає спосіб життя та думки, у кожного свій, неповторний. Як формується особистість соціальних сиріт, які чинники впливають на її становлення? У дітей, які виховуються без батьків, формування особистісних рис має свої особливості. Науковці зазначають, що часто через нестачу батьківської уваги такі діти мають певні відхилення в розвитку. Зокрема, в дівчат, які залишаються з мамою, а батько поїхав на заробітки, як правило, виникає перед ним почуття вини, водночас із почуттям образу. Так може сформуватися неадекватний ідеал батька, за яким в подальшому будуть шукать собі майбутнього чоловіка. Потім виникають проблеми з адаптацією до середовища, проблеми стосунків з однолітками тощо.

Якщо ж, навпаки, на заробітки їде мама, а дівчата залишаються з батьком, то вони часто представляють себе старшими, ніж вони є насправді. Десь у підсвідомості такі діти можуть ставитись до мами, як до своєї доньки, тобто ролі змінюють. У таких дівчат можуть відбутися психічні розлади через важке психічне навантаження. Можуть виникнути проблеми із сприйняттям їх однолітками [2]. Щодо хлопців – соціальних сиріт, то для них найбільш

розповсюджені інфантилізм, психічні розлади, поведінка, яка порушує суспільні норми, швидше дорослішання.

Свою відсутність батьки часто обґрунтовують потребою заробляння грошей на майбутнє дітей. Але це не полегшує становища самої дитини. У ході досліджень було виявлено, що соціальні сироти, в порівнянні з іншими дітьми, майже завжди відчують себе покинутими і нікому не потрібними, в них частіше і яскравіше проявляється агресія і несприйняття оточуючих, вони мають неадекватну самооцінку. І. Прибиткова вважає сім'ї, де хоча б один з батьків на заробітках, "дискантними". І як факт, виховання в таких сім'ях, звісно ж, є неповноцінним [9].

Соціальна поведінка соціальних сиріт так само привертає увагу дослідників. Дослідження "Діти трудових мігрантів: особливості поведінки й адаптації", яке здійснилося в рамках проекту МБФ "Соціальна робота з дітьми трудових мігрантів", виявило певні особливості поведінки соціальних сиріт. Такі діти є досить таки самостійними, але при цьому вони не прагнуть до лідерства, в деяких випадках є емоційно вразливими [17]. Часто вони не погоджуються зі статусом "соціальна сирота". За відсутності батьків деякі діти намагаються включитись до роботи гуртків чи секцій, у разі труднощів звертаються до родичів, керівників гуртків, тренерів. Ці люди є для таких дітей авторитетами, займають важливе місце в їх житті, замінюючи власних батьків. Залишаючись без виховання і піклування батьків, соціальні сироти опиняються сам на сам зі своїми проблемами, самі господарюють у їхньому окремому від інших світі, самі вирішують, що треба робити, самі намагаються вийти зі скрутної ситуації. На жаль, інколи це робиться незаконним шляхом. Ключовим словом тут є "самі". Навіть якщо батьки і залишили своїх дітей комусь на виховання, все ж малоімовірно, що ними хтось займається. Основним середовищем їх розвитку залишаються вулиця і діти, їм подібні.

Такі діти волі "по неволі" починають вчиняти правопорушення, тим самим вливаючись у "злочинний світ". Діти, позбавлені батьківського піклування, нагляду, нерідко займаються жебракуванням, крадіжками, вживають алкогольні напої і наркотичні речовини, що згодом може перерости в систематичність. Вони часто стають жертвами сексуальних злочинів. Окрім того, викликає занепокоєння щорічне зростання кількості правопорушень, вчинених підлітками з використанням Інтернету. Життя і здоров'я таких дітей постійно перебуває під загрозою, а чим більше їх стає, тим підвищується загроза для стабільності суспільства.

Безумовно, неможливо встановити, скільки дітей залишається без батьківської опіки. І щоб подолати цю проблему слід доповнити до обов'язків співробітників поліції в справах дітей систематичне відвідування сім'ї, де відсутній один із батьків або обидва. Також треба частіше проводити профілактичну роботу з такими дітьми як з боку психологів, так і вчителів – вдома і безпосередньо в школі. Не було б зайвим ведення бази даних про дітей, чий батьки перебувають за кордоном, з метою надання їм допомоги та нагляду за тим, чим вони займаються.

Крім цих заходів, слід ввести деякі зміни і до законодавства. Відповідальність за більшість злочинів, вчинених соціальними сиротами, передбачено Кодексом про адміністративні правопорушення та Кримінальним кодексом України [8; 5]. Зокрема, до Кодексу про адміністративні правопорушення слід ввести статтю, назвавши її, наприклад, “Обставини, які повинні бути з’ясовані при розгляді адміністративного злочину, вчиненого неповнолітнім”, зазначивши такі обставини: стан здоров’я неповнолітнього; характеристика неповнолітнього; умови життя й виховання; обставини, які негативно впливали на виховання, якщо такі були присутні; причини і умови, які призвели до вчинення правопорушення.

Внутрішні причини появи соціального сирітства приховуються в самій сім’ї і виникають через негаразди в ній. Зовнішні ж закладені в державі й залежать від соціально-культурних і економічних умов життя дитини. І ці причини взаємозалежні [24]. Певні проблеми, які виникають у сім’ї, мають залежність від держави. Це і економічна нестабільність, і безробіття, і як наслідок бідність. Держава орієнтована на вирішення їх наслідків, а не причин виникнення. І тому кількість соціальних сиріт щороку збільшується.

Перш за все, для вирішення цієї проблеми, слід врегульовувати законодавчу базу, щоб була певна основа для захисту дітей. Основними нормативними актами у цій сфері є: Сімейний кодекс України, Цивільний кодекс України, Закони “Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей”, “Про охорону дитинства”, “Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування”, “Про державну допомогу сім’ям з дітьми” та інші. Викладений у них перелік умов соціального захисту посиротілих дітей є досить таки неповним, бо не всі заходи соціального захисту враховані [13; 23].

Тому основою у сфері соціального захисту дітей слід вважати Закон України “Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування”, прийнятий Верховною Радою України у 2005 р. [11].

У ньому визначені правові, організаційні, соціальні засади та гарантії державної підтримки дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, перелік заходів щодо соціального захисту посиротілих дітей, закріплено повноваження органів опіки. Але ось недоліками зазначеного закону є відсутність юридичного визначення поняття “соціальний захист дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування”, його форм і видів. У ньому застосовуються різні терміни: “соціальний захист”, “матеріальна, соціальна та правова допомога”, “матеріально-технічне забезпечення”, “заходи соціального захисту” та інші. Проте відсутність визначення поняття “соціальний захист дитини-сироти та дитини, позбавленої батьківського піклування”, його форм і видів роблять закон досить заплутаним.

Нормативно-правовою базою для надання соціальних послуг дітям, зокрема, тим, які залишилися без піклування батьків, є закони України “Про соціальну роботу з сім’ями, дітьми та молоддю” та “Про соціальні послуги”

[12]. Новизною в першому законі є те, що суб'єктом соціальної роботи стала сім'я. У попередній редакції цього Закону суб'єктом соціальної роботи були діти та молодь. У законі міститься новий термін – “оцінка потреб дитини”, визначено основних суб'єктів соціальної роботи, розмежовані поняття “соціальне обслуговування”, “соціальна профілактика”, “соціальна реабілітація”. Встановлені основні напрями державної політики щодо соціальної роботи із сім'ями, дітьми та молоддю, сфери та рівні здійснення такої роботи. Питання щодо надання допомоги соціальним сиротам регулюється також Законом України “Про державну допомогу сім'ям з дітьми”.

Велику допомогу у розв'язанні проблем соціального сирітства можуть надати засоби масової інформації. Суспільству слід запропонувати ЗМІ формат публікацій, передач, спрямований на висвітлення проблем соціального сирітства, подолання їх негативних наслідків. Особливу увагу необхідно звернути на глобальну мережу, більш активно залучати можливості Internet.

Висновки. Отже, лише за рахунок комплексних дій можна суттєво вплинути на проблему соціального сирітства. Для її вирішення слід залучати як державні органи, так і громадськість. Нагальним питанням залишається зовнішня трудова міграція. Її зменшення суттєво вплинуло б на соціальне сирітство. Але в реаліях сьогодення перш за все треба допомагати дітям, батьки яких змушені працювати за кордоном. Слід ґрунтовніше удосконалити законодавство, розробити програми захисту соціальних сиріт. Необхідно розвивати державну політику в освітній та соціокультурній сфері, провести перепідготовку вчителів, психологів, соціальних працівників для роботи з такими дітьми. В структурі освіти збільшити увагу гуманітарній сфері, де особливе місце мають зайняти світоглядні, етичні та аксіологічні складові.

Література

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і гол. ред. В. Т. Бусел. – К. : Ірпінь: ВТФ “Перун”, 2004. – 1440 с.
2. Дитяча та юнацька психотерапія: теорія і практика / під заг. ред. Католик Г. В. – Львів : Астролябія, 2009. – 215 с.
3. Діти емігрантів про себе. Сповіді. Думки. Судження. – Львів : Артос, 2008. – 180 с.
4. Закон України “Про охорону дитинства” [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2402-14>
5. Кодекс про адміністративні правопорушення [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/80731-10>
6. Кривачук Л. Ф. Державна молодіжна політика з питань неповнолітніх в Україні (державно-управлінський аспект) : монографія / Л. Ф. Кривачук. – Львів : ЛДФА, 2009. – 240 с.
7. Кримінальний кодекс України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>
8. Мозговий І. П. Схід-захід : дилема чи проблема українського вектору? // Україна в контексті євроінтеграції : матеріали доповідей і виступів Міжнародної науково-теоретичної конференції, 1–3 грудня 2005 року. – Суми : СумДУ, 2005. – С. 109–111 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://essuir.sumdu.edu.ua/handle/123456789/21702>
9. Прибиткова І. Трудові мігранти у соціальній ієрархії українського суспільства : статусні позиції, цінності, життєві стратегії, стиль і спосіб життя (початок) // Соціологія : теорія, методи маркетинг. – 2002. – № 4. – С. 156–167.

10. Повчання [Володимира Мономаха за Лаврентіївським списком] [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://litopys.org.ua/pvlyar/yar09.htm>
11. Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей – сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування : Закон України від 13.01.2005 № 2342-IV в ред. від 07.10.2016 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2342-15>
12. Про соціальні послуги : Закон України від 19 червня 2003 р. № 966-IV в ред. від 15 серпня 2012 р [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/966-15>
13. Про охорону дитинства : Закон України від 26 квітня 2001 р. № 2402-III в ред. від 10.07.2011 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2402-14/page>
14. Проблеми дітей трудових мігрантів : аналіз ситуації / за заг. ред. К. Левченко. – К. : Логос, 2006. – 64 с.
15. Роденко А.В., Тубол Н.А. Анализ смысловых составляющих украинских паремий с концептом “Дружба” // Иностранные языки в вузе и школе : сб. статей [по Материалам докладов Междунар. Науч.-практ. Конференции (Витебск, 21–22 апреля 2017 г.)]. – Витебск : ВГУ имени П. М. Машерова, 2017. – С. 178–280 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <https://lib.vsu.by/xmlui/bitstream/handle/123456789/12185/178-180.pdf?sequence=1>
16. Соціальне сирітство [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ukr.wikipedia.org/wiki/>
17. Соціальне сирітство в Україні : експертна оцінка та аналіз існуючої в Україні системи утримання та виховання дітей, позбавлених батьківського піклування / Л. С. Волинець, Н. М. Комарова, О. Г. Антонова та інші. – К. : ДЦССМ, 1998. – 120 с.
18. Соціально-психологічні проблеми виховання дітей в дистантних сім'ях і методично-теоретичні засади підготовки спеціалістів до роботи з ними // Матеріали Всеукраїнської наук.-практ. конференції 30–31 жовтня 2008 року. – Чернівці : Технодрук, 2008. – 176 с.
19. Терновець О. М. Соціальне сирітство як предмет міждисциплінарного дослідження / О. М. Терновець // Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка. – 2012. – № 5 (240). – Ч. I. – С. 61.
20. Українська Радянська Енциклопедія : у 17 т. / М. П. Бажан, І. К. Білодід, В. Г. Бондарчук та ін. – К. : Гол. редакція УРЕ, 1963. – Т. 13. – 564 с.
21. Харченко Ю. П. Аспекти управління в сфері соц.-правового захисту дітей, позбавлених батьківського піклування / Ю. П. Харченко // Вісник Чернігівського ун-ту. – 2013. – 500 с.
22. Хлюпін В. Робота з дітьми, позбавленими батьківського піклування / В. Хлюпін // Соціальна педагогіка : діловий журнал для соц. робітників і педагогів. – 2009. – № 1. – С. 71–76.
23. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р. № 435-IV в ред. від 13 червня 2012 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/435-15/page>
24. Яремчук В. В. Феномен соціального сирітства як наукова проблема / В. В. Яремчук // Вісник психології і педагогіки : зб. наук. праць. – Випуск 9. – К., 2012 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.psyh.kiev.ua>

Отримано 30.09.2017

Summary

Vasyurina Alla, Chehrenets Nadiia. Worldview aspects of the problem of social orphanhood.

The article deals with the problem of social orphanhood, which is related to the labor migration of Ukrainians. The issue of social orphanhood has not only social but also an ideological context because it is directly related to the activity aspect of social life. The article deals with the interpretation of the concepts of “social orphanhood”, “migration orphanhood”, “euro-orphanhood”, “children deprived of parental care”, “homelessness” in the legal and general-scientific context. The problem of socialization of a child whose parents are at a certain time at work abroad has a particular importance: how is the personality of social orphans formed, what factors influence its formation? The negative consequences of a long break in family ties, peculiarities of the development of social orphans, the formation of their outlook and value system are analyzed. The steps are proposed to overcome the problem of social orphanhood in Ukraine.

Keywords: social orphanhood, labor migration, personality, worldview, social and legal protection of children.